

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Кузіної Ірини Іванівни
“Довіра до політичних інститутів в Україні: концептуалізація феномену
та фактори формування”, подану до захисту на здобуття
наукового ступеня кандидата соціологічних наук
за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології**

Представлена до захисту робота безумовно стосується цікавої та актуальної теоретичної та практичної проблеми. Незважаючи на велику кількість наявних робіт, власне феномен довіри, та безпосереднє значення довіри для функціонування різноманітних суспільних інститутів та підтримки міжособистісних відносин, залишає чимале поле для досліджень. Зокрема це стосується дослідження специфіки ролі довіри в суспільствах різного типу та різної культури. Адже можна бути впевненим, що і сам характер довіри, і форми її прояву, і чинники, що визначають її наявність/відсутність та рівень, матимуть помітну національно-державну прив'язку та соціокультурну. Те ж саме стосується політичних інститутів, які при зовнішній схожості мають чималі відмінності в різних культурах, і навіть в межах однієї культури; тож і чинники та прояви довіри/недовіри до цих інститутів будуть відрізнятися. Своєю чергою, така довіра чи недовіра здатні справляти потужний вплив на ефективність діяльності політичних інституцій, та способи їх взаємодії з населенням та окремими групами.

З огляду на поставлені дисертантом завдання та їх вирішення, представлена робота є цілісним, завершеним, самостійним дослідженням проблеми, вирішення якої є значимим для глибших досліджень специфіки довіри як соціального чинника. Структурування роботи в цілому виглядає цілком логічним та доречним. Здійснивши загальний аналіз існуючих в соціологічній думці підходів до розуміння феномену довіри, та його значення

для нормального функціонування суспільства, автор здійснює власну концептуалізацію досліджуваного феномену, формує власне операціональне визначення довіри до політичних інститутів, розкриває специфіку останньої порівняно з довірою до інших соціальних інститутів. Позитивним моментом авторського аналізу є наголос на доцільності зваженого трактування соціального інституту, з урахуванням як його безособово-системної обумовленості, так і ролі індивіда у його функціонуванні, що дозволяє враховувати в аналізі реального функціонування довіри як раціональних, так і ірраціональних складових, як системних, так і особистісних факторів. При цьому автор демонструється ретельне опрацювання наявної літератури з даного питання, здатність до критичного аналізу великого розмаїття існуючих підходів до проблематики.

Далі дисертант переходить до аналізу власне довіри до політичних інститутів в українському контексті спираючись на вторинний аналіз здійснених різними соціологічними центрами досліджень, і в кінцевому рахунку здійснює масштабний аналіз співвідношення значущості різних чинників довіри до політичних інститутів серед нашого населення, використовуючи при цьому сучасні методи двовимірного та багатовимірного аналізу, що виступає потужним підґрунтям для перевірки висунутих гіпотез та підтвердження зроблених висновків.

Відповідно, положення та висновки, зроблені дисертантом за результатом дослідження, є в цілому теоретично та емпірично обґрунтованими, характеризуються науковою новизною, яка полягає в тому, що здійснено типологізацію факторів формування довіри до політичних інститутів на ендогенні та екзогенні стосовно політичної системи, охарактеризовано евристичні можливості неоінституціонального підходу у вивченні феномену довіри до політичних інститутів та запропоноване операціональне визначення цього феномену, виділено актуальні фактори формування довіри громадян до політичних інститутів в Україні,

удосконалено концептуалізацію проблеми вимірювання довіри населення до політичних інститутів.

Водночас щодо змісту та положень представленого дослідження можна зробити низку зауважень. По-перше, при концептуалізації феномену довіри варто було б не зосереджуватися лише на її позитивних моментах (зниженні непевності, зменшенні трансакційних витрат, збільшення поля маневру для діяльності політичних інститутів), але й проаналізувати її можливі негативні наслідки. Адже, як і будь-яке соціальне явище, довіра має як переваги, так і недоліки, хоча більшість дослідників зосереджуються саме на перевагах, тоді як недоліки залишаються в тіні. Наприклад, високий рівень довіри до політичних інститутів може не лише покращувати функціонування державної системи, але й навпаки, вести до того, що ця система починає розглядати себе як єдино істинного представника суспільства, з відповідним ігноруванням реальних інтересів малих чи навіть великих соціальних груп. Крім цього, високий рівень довіри до політичних інститутів може створювати та підтримувати патерналістські, утриманські орієнтації населення, зменшуючи і суспільно-політичну, і економічну активність, ініціативу, коли відповідальність за стан справ перекладатиметься на державні органи. І, навпаки, високий рівень недовіри стимулюватиме людей проявляти ініціативу, шукати можливостей для самостійного покращення свого життя, не очікуючи допомоги «згори». Тому, мабуть, щодо політичної сфери варто говорити не просто про необхідність та важливість довіри, про потребу в її зростанні, а про пошук якогось балансу довіри та недовіри.

По-друге, досить сумнівним здається виділення традиційного типу довіри до політичних інститутів в тому сенсі, як це представляє автор, а саме як типу довіри, який начебто превалував в традиційному суспільстві. Якщо розглядати традиційне суспільство, то там взагалі важко говорити про можливість використання поняття довіри до політичної системи, оскільки в таких суспільствах політична система є практично “зливою” із суспільством,

сприймається як його невід'ємна частина, як даність, що не є об'єктом для критики та змін. Звичайно, могла бути і була довіра чи недовіра до окремих персоналій (правителів), але питання довіри до системи на рівні мас не стояло. Питання довіри чи не довіри до політичних інститутів постає лише тоді, коли люди починають розглядати ці інститути як продукт своєї власної діяльності, який має реалізовувати їх інтереси, та який можна змінювати за своїм бажанням.

По-третє, незважаючи на те, що автор згадує про проблематичність емпіричного розведення довіри до політичних інститутів, та до конкретних представників цих інститутів (діючих Президента, Прем'єр-міністра тощо), проте це питання з роботи так і залишається нез'ясованим. А це є чималим недоліком, зважаючи на постійний акцент автора на тому, що в роботі досліджується довіра саме до політичних інститутів. Адже всі індикатори, які згадує автор, і на основі яких будувалися розрахунки, не дають можливості чітко сказати, довіру до чого саме (інституту чи персоналії) вони вимірюють. Так само, залишається не відомим, чи фіксуємо ми в опитуваннях такими індикаторами довіру до політичних інститутів в широкому сенсі, чи ці інститути сприймаються широким загалом як синонім організацій. І тут можна припустити, що довіру/недовіру до інститутів як таких вимірюватимуть індикатори, пов'язані з оцінками можливості/неможливості існування без цих інститутів (наприклад, “Чи потрібна Україні посада Президента?”, “Чи необхідний центральний Уряд, чи вся влада має знаходитися в руках місцевих громад?”). Дисертант же лише загалом згадує про існування такої проблеми, але не пропонує способів її вирішення.

По-четверте, певні сумніви можна висловити стосовно запропонованого автором агрегованого індексу довіри до політичних інститутів. Зокрема, цей індекс створюється як сума відповідних індексів довіри до п'яти політичних інститутів. Але сумнівним видається приписування цим п'яти складовим однакової значимості при формуванні

узагальненого показника. Враховуючи відмінності сприйняття різних гілок влади, співвідношення різних складових буде скоріше за все різним. Наприклад, внесок довіри до Президента буде, ймовірно, більшим, ніж внесок довіри до Верховної Ради. Так само, пам'ятаючи про дуже низький (навіть на фоні загально низького) рівень довіри до політичних партій, останню довіру навряд чи варто прирівнювати до довіри до інших гілок влади. Тому коректнішим було б обґрунтувати певні коефіцієнти (ваги) для різних елементів агрегованого індексу. Крім цього, не досить обґрунтованим видається об'єднання в один індекс ознак вимірюваних різними шкалами (чотирибальною та десятибальною), сприйняття яких респондентами може бути різним.

Також деякі зауваження можна зробити до структури роботи. Зокрема, дещо нелогічним виглядає те, що підрозділ 2.3. "Проблема виміру довіри до політичних інститутів в Україні" розташований після підрозділу, в якому аналізується динаміка довіри до політичних інститутів України за даними існуючих масових опитувань. Логічніше було б спочатку викласти методологічні передумови та проблеми вимірювання показника довіри, а потім представляти результати таких вимірювань (хай і недосконалих).

Втім зазначені зауваження не ставлять під сумнів загальну наукову і практичну цінність роботи Кузіної І.І. Представлена на захист дисертація є завершеною науковою працею, в якій отримані науково обґрунтовані теоретичні і емпіричні результати. Положення і висновки дисертації достатньо повно викладені в авторефераті та наукових публікаціях автора, апробовані на наукових конференціях. Результати дисертаційного дослідження можуть використовуватися при здійсненні емпіричних досліджень показників довіри до органів влади, аналізі вже здійснених досліджень, при викладанні у ВНЗ курсів з соціології політики, електоральної соціології, соціології культури.

Отже, враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Кузіної І.І. “Довіра до політичних інститутів в Україні: концептуалізація феномену та фактори формування” відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, а її автор Кузіна Ірина Іванівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент,
кандидат соціологічних наук,
докторант,
старший науковий співробітник
Інституту соціології НАН України

Паращев

М.А. Паращевін

Підпис Паращевіна М.А. затверджую
начальник відділу кадрів
Інституту соціології НАН України

Чирок

В.А. Чирок